Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FORENING & MUSEUM

Nr. 3 2014

Sundtoldsmarkedet, der afholdes i Helsingør den 23. august 2014, er levende historieformidling. Her kan gæsterne besøge et marked, som det kunne have set ud i begyndelsen af 1800-tallet. Godt 150 aktører i dragter fra tiden deltager i markedet. Her kan man møde bagerjomfruen, fiskerkonen, soldaten, de pæne borgerfruer, kvaksalveren og mange flere - og selvfølgelig gøre en god handel. Til salg i markedsboderne er kommenskringler, sødt og surt, sæber i afhuggede blokke, pileflet, trævarer, huskeråd mod dårlige mave og meget mere.
Helsingør Kommunes Museer skal være et museum med tilbud til alle borgere uanset baggrund og alder. Ambitionen bag Sundtoldsmarkedet er at byde både historisk interesserede borgere og nye interesserede gæster indenfor i Helsingørs spændende historie. Markedsudformning og aktiviteter bygger på grundige studier af fortidens markedsforhold, varegrupper og håndværk. Markedsaktørerne har fået tilbud om undervisning, og der er i år udgivet både en publikation om forholdene i det tidlige 1800-tals Helsingør og en »Sundtoldsavis«. Der er således lagt et stort arbejde i at sikre, at den historie, som markedet formidler, fortælles så korrekt som muligt.
Sundtoldsmarkedet er naturligvis en konstruktion. Kadrejervirksomheden, hvor man sejlede ud til de sundtoldklarerende skibes besætning for at falbyde varer (et »sundmarked«), er vel det nærmeste vi kommer. Ligesom der aldrig har eksisteret et middelalder- eller vikingemarked, så er Sundtoldsmarkedet også en fortolkning af et 1800-tals købstadsmarked. I princippet er alle historiefortællinger, formidlet gennem udstillinger, aktiviteter og fortolkninger. Det afgørende, og det der adskiller museers virksomhed fra den historiske underholdningsindustri, er forpligtelsen til at være tro mod de historiske kilders udsagn, og at lægge præmisserne for fortolkningen frem. Det gør vi.
Bag Sundtoldsmarkedet står Helsingør Kommunes Museer, Museet Skibsklarerergaardens frivillige og sypigerne, Foreningen Sundtoldens Venner med hjælp fra bl.a. Flynderupgårds Venner, Værftsmuseets Frivilliggruppe og Helsingør Museumsforening. Forud er gået et års forberedelse, og vi glæder os til at byde alle velkommen til en indholdsrig dag i Sundtoldens tegn.

Maibritt Bager

Forsidebilledet

Kunstmaleren Peder Mønsted besøgte gerne og ofte Hellebæk og Aalsgaarde, og han formidlede stedets skønhed i sine malerier. Her er det et af Aalsgaardes fiskerhuse på Strandvejen (antagelig ved Krogebakke), som han besøgte i 1921 og 1922, og sikkert flere gange. Maleri fra 1921 i privateje.

FORENING & MUSEUM

Lars Bjørn Madsen (ansvh.)
Torben Bill-Jessen
Kenno Pedersen
Maibritt Bager
Erik Trolle

Tryk: Nofoprint, Helsingør
Lay-out: Lars Bjørn Madsen 2014

Forening & Museum

er et medlemsblad for Helsingør Museumsforening og udkommer med 4 numre om året i februar, maj, august og november.
Stof til bladet indsendes til (lbm64@helsingor.dk) eller pr. brev til Helsingør Bymuseum, Hestemøllestræde 1, 3000 Helsingør, tlf: 4928 1800.

Helsingør Museumsforening

Formand: Torben Bill-Jessen
Næstformand: Kenno Pedersen
Kasserer: Erling Svane
Sekretær: Tom Sinding
Ingrid Dora Jarnbjer
Mogens Elchendorv
Elisabeth Thorsen
Eva Kristensen
John Zilmer

www.helsingormuseumsforening.dk

Nye medlemmer

kan indmelde sig ved henvendelse til administrationen på Helsingør Bymuseum (Mai Larsen-Jensen) Tlf: 4928 1800

Stokkebyes villa ved Julebæk

af Erik Trolle

Villaen fotograferet i 1982 af Lars Bjørn Madsen.

En af de attraktive grunde på skrænten mellem Julebæk og Hellebæk, der alle var ejet af Aktieselskabet Hellebæk Fabriker, blev i 1915 erhvervet af den svenske direktør for kornfirmaet AXA, P.O. Stokkebye. Han lod sig inspirere af den smukke, nu nedrevne villa Julebækshøj og engagerede dennes arkitekt, Alfred Jørgensen (1878-1923) til at tegne sin sommervilla, der i dag står som en af de fineste og mest velbevarede gamle sommervillaer på Nordkysten.
Foruden at tegne hoved- og staldbygningen i nybarok stil, stod arkitekten i samråd med bygherren også for møblerne i hall'en, herreværelset, dagligstuen, spisestuen, samt alle havemøblerne, hvilket fik villaen til at fremstå som en smuk og spændende helhed.
Villaen har gennem tiderne haft få ejere, reelt kun tre, som respektfuldt har bevaret stilen såvel ude som inde. En, som husker villaens historie, er barnebarnet af skibsreder Johan Bruhn og Annie Kølle, der ejede villaen fra 1937 til 1977, Claus Kølle Jessen, som i dag bebor den nu selvstændige tidligere gartnerbolig med stald og vognport bagved selve villaen.
Vi lader Claus (billedet side 4 nederst t.h.) fortælle løst og fast om stedet og familierne:

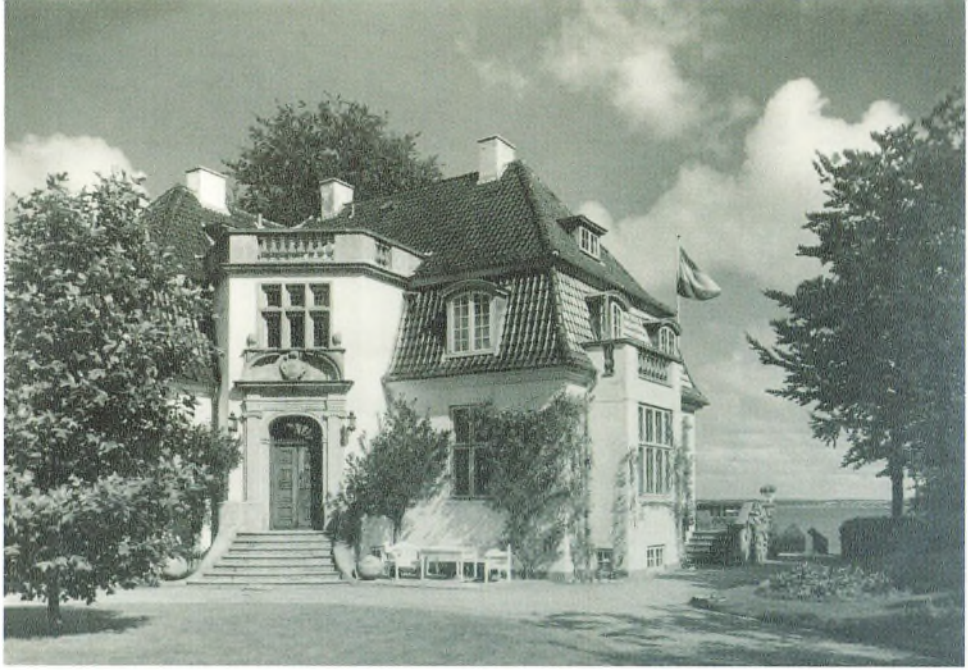

Fotografiet af den smukke sommervilla, hvor rederiets flag vajer, blev brugt af Johan Bruhn som visitkort.

»Bygherren Stokkebye stammede fra Odense, men havde store interesser i Göteborg, hvor han drev et korn- og foderstoffirma, som nødvendiggjorde, at han var bosat i Sverige. Villaen Nordre Strandvej 99 blev opført som en typisk større sommervilla med stald, gartnerbolig og tennisbane. Nok var det en sommerbolig, men man skulle bo herskabeligt, så der blev ikke sparet på indretningen. I stueplan var der forstue og hall, herreværelse, dagligstue, spisestue, anretterværelse i forbindelse med køkkenet, samt toilet. På førstesalen soveværelse, 4 værelser, bad og toilet og på øverste etage balkon, tørreloft, kuffertrum, samt to pigeværelser. I kælderen var indrettet rulle- og strygestue, værksted, opbevaringsrum, viktualiekælder og brændselsrum og en billardsalon med et stort turneringsbillard, så der manglede ikke noget i den 500 kvadratmeter store villa.

Om P.O. Stokkebye og hustruen Jennys ophold i villaen vides ikke meget, men på et tidspunkt bliver parret skilt. Den aldrende direktør gifter sig med en ung dansk pige, men heller ikke dette ægteskab holder, idet hun

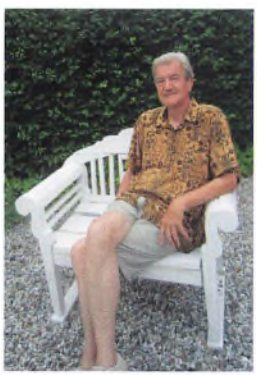

Fotografiet til venstre viser villaen med stald og gartnerbolig (bag villaen) omkring 1950. I forgrunden ses tennisbanen.
Herunder ses et fotografi af villaen i Stokkebyes tid som ejer. Med lidt god vilje kan man på dette og på fotografiet side 4 ane havemøblerne, der med deres feminint svungne former angivelig var tegnet af husets arkitekt, Alfred Jørgensen. Fortælleren, Claus W. Kølle Jessen er på side 4 fotograferet på en af stolene. Møblerne blev populære, og også benyttet på det navnkundige Hotel Trouville i Hornbæk.

løber bort med villaens, utvivlsomt yngre og flottere chauffør. Stokkebye dør omkring 1935, hvorefter villaen sættes til salg.

Sommervilla ved Julebæk fremfor en herregård

I foråret 1937 kom mine bedsteforældre kørende på Strandvejen i deres store syvpersoners Chevrolet, fik øje på til salgskiltet og købte derefter villaen med alt indbo for 70.000 kroner.

Min morfar, Johan Bruhn (fotografiet side 6 øverst, der også viser hustruen Annie Kølle), var oprindelig uddannet i korn- og foderstoffer i Nykøbing Falster, men kom senere til ØK, hvor han blev ansat i Russisk ØK. Det var kutyme, at de ansatte kom til Bangkok efter en vis tids ansættelse, men det ville morfar ikke, han sagde op, tog til amerika, hvor han arbejdede i nogle store skibsmæglerfirmaer. I 1911 kom han hjem

og etablerede sit eget firma Joh. Bruhn & Co., som under og efter første verdenskrig havde så stor forretningsmæssig succes, at han i mellemkrigsårene blev Københavns største skatteyder.
Da han var 45 år, købte han herregården Lerchenborg ved Kalundborg og senere en række ejendomme i København. Med købet af Lerchenborg ville provinsdrengen vise verden, at han havde magt over det, så efter nogle år blev herregården solgt. Den private bolig lå på Vester Boulevard 48, samme sted som firmaet havde til huse. Min mormor blev ansat som telefondame i 1912/1913, men viste at også hun havde flair for handel, idet hun i 1923 grundlagde Rejsebureauet Oversøisk Passagerbureau, som skulle blive Danmarks største. Hun var direktør for selskabet til 1973 hvor det blev solgt til Sterling Airways.
Villaen ved Julebæk var, til trods for at mine bedsteforældre ejede yderligere to sommerhuse på Skagen og et i Kildekrog, det faste samlingspunkt om sommeren for hele familien, og vi kunne mangen en sommerdag være 10-12 personer i den daglige husholdning.

Tennisbane som legeplads
Haven er anlagt efter tegninger af havearkitekt Erik Erstad-Jørgensen. Især den rosenprydede tennisbane på den anden side af Strandvejen påkaldte sig stor opmærksomhed til trods for at den ikke var god at spille på, da den var for kort og meget følsom overfor skiftende vejr, så banen blev for det meste brugt til leg og solbadning. Banen er der jo fortsat og er i dag et kulturhistorisk minde fra dengang, da

Tennisbanen ud for Stokkebyes villa, på den anden side af Nordre Strandvej findes stadig som et minde om den tid, da tennis var landliggernes yndede sport. Lars Bjørn Madsen fortæller i sin artikel »Dem med tennisbaner og tromler, der peb« (2005) om grosserer Christian Tetzen-Lund, der ejede Villa Julebæk syd for Stokkebyes. Han var ugift og havde kastet sin faderlige kærlighed på sin grandniece, der næsten hver sommer besøgte sin onkel, gerne sammen med sine veninder. Hun spillede tennis i Hellerup og ville gerne holde spillet vedlige heroppe. I sommeren 1929 havde hun

meldt sig ind i Helsingør Tennisklub, der netop havde fået nye baner. Den da næsten 80-årige onkel sagde til grandniecen: »Nå så du vil spille tennis? Så laver jeg da en tennisbane til dig!«. Banen blev anlagt, og lysthuset, der står nær Julebækstranden, er stadig et minde om denne. Karen Krogh spillede dog gerne tennis på Stokkebyes smukke bane trods dens forkerte dimensioner, og fotografiet nederst til højre på side 6 viser hende i aktion på banen, behørigt klædt i hvidt. Fotografiet er optaget i 1930. Fotografiet ved siden af, er ligeledes fra Karen Kroghs album, og optaget på Stokkebys bane. Herren er os ubekendt. Fotografier i privateje.

der hørte en tennisbane til et rigtigt sommerhus. På stranden var der et fint badehus opført i træ, og omkring 1950 lod morfar opføre en hængebro, der gik næsten helt ud til første revle. Den fik en meget kort levetid da allerede den første efterårsstorm tog broen. Heldigvis var der på høfden bygget en badebro med bænke og det fungerede fint. Den lille pavillon ud mod Sveasvej blev kaldt bridgepavillonen, selv om den nok aldrig blev brugt til spillet; den var derimod et yndet opholdssted for de ældre i meget varme somre.

Mine forældre boede i øvrigt på Sveasvej i København og min morfar bestemte derfor, at vejen heroppe ligeledes skulle hedde Sveasvej og således blev det. I skovbrynet var der et stort stråtækt ridehus opført på et grundstykke lejet af skovens ejer, Hellebæk Klædefabrik, men det blev desværre nedrevet i midten af 60'erne.

I villaen kom alle mulige mennesker, både forretningsfolk, bekendte fra rejser og naturligvis familien som betød meget for mine bedsteforældre. I det sidste krigsår boede så godt som hele familien heroppe, da der var varme og ikke mindst mad som det kneb med inde i København.

Sommervillaen bør fredes

Mormor overlevede morfar og ejede villaen til sin død i 1977. Mor ville til min store skuffelse ikke beholde villaen, som havde været et samlingspunkt for familien

Øverst ses spisestuen fotograferet omkring 1950. Nederst ses et fotografi fra samme tid, forestillende herrerummet, der var afdelt med joniske søjler og med vægge og lofter beklædt med mahogni. Fint skulle det sandelig være hos den tids velhavende landliggere.

i 40 år, så den blev sat til salg og købt af en antikvitetshandler Martin Christensen, som yderligere erhvervede en del af indboet. Efter et par år opgav han driften af det store hus og flyttede. Det betød tvangsauktion,

Stald- og gartnerbygningen fotograferet omkring 1950.

og den nye ejer blev Errit Hartmann Hansen. Det gik dog ikke meget bedre for den nye ejer, der forsvandt, hvorefter Jørgen Lund Hansen Ekstrand i 1984 købte villaen, som han fortsat er ejer af. Gartnerboligen blev frastykket og ombygget til helårs bolig og har nu været mit hjem i 35 år, så på den måde har jeg bevaret tilknytningen til min barndoms sommervilla. En af chaufførerne, som boede i gartnerboligen, hed i øvrigt Halfdan Hansen, og det er ham der har skrevet både tekst og musik til Aalsgaarde Valsen.

De tider, hvor de store gamle borgerlige familier holdt ferie sammen i deres sommer villaer, er forbi, men drømmen lever måske i den interesse, der i de senere år har været for at genoplive de gamle badehoteller. Den gamle sommervilla (nu helårsbolig) og tennisbanen burde bevares for eftertiden, måske endog fredes«, slutter Claus W. K Jessen.

Topografi behøver ikke være kedeligt

Malerkunsten som et værdifuldt topografisk kildemateriale er velkendt, og ofte benyttet af vore historikere. I ny og næ dukker et maleri op, der vækker yderligere interesse, som dette, udført af Paul Fischer. Pigerne befinder sig angivelig i udkanten af Hornbæk Plantage, og i givet fald må det udaterede maleri være udført før 1895. Privateje.

VÆRFTSARBEJDERE PÅ SKINNER

af Lars Bjørn Madsen

Autencitet og gådefuldhed er væsentlige ord i kommunens vision for kulturhistorien som et bærende element i markedsføringen af Helsingør. Kulturhistoriens spor er nemlig ikke nødvendigvis udstillet og forklaret på vore museer, ligesom vi ikke skal forvente at få dem præsenteret som nypudsede seværdigheds-musts i byens værdifulde kulturmiljø. Autenciteten og gådefuldheden ligger snarere i de kulturhistoriske spor, som findes overalt, og som ofte er helt upåagtede og måske står eller ligger hen i malerisk forfald. Vi går forbi disse spor, vi træder på dem og vi bruger dem,

uden nødvendigvis at kende forklaringen på, hvorfor de er her.

En kort strækning af et rustent jernbanespor ligger i brolægningen foran værftets gamle hovedbygning ud mod Allégade. Sporet er i dag afbrudt to steder af kunstneren Hans Pauli Olsens skulpturgruppe »Værftsarbejderne«, der blev afsløret den 5. juni 2014. Omtrent ud for den gamle værftsport deler sporet sig i to, for hurtigt at forsvinde i intetheden længere henne mod nord. Skiftesporet er stadig markeret ved en reliefpræget støbejernsplade, hvorpå man kan læse følgende tekst: Bochumer Verein, Bochum Werk - Weitmar 1936. Teksten refererer til leverandøren, stålværket Bochumer Verein i den tyske by Weitmar nær Bochum, der var blevet en »Nationalsozialistischen Musterbetrieb« i Hitlers Tyskland og snart kom til at blive en våbenproducerende virksomhed, ligesom den leverede klokken til de Olympiske Lege i 1936. I 1944 blev virksomheden bombet af de allierede, for i 1951 at genopstå under navnet »Gußstahlwerk Bochumer Verein AG«. Virksomheden eksisterer stadig.

Jeg har forgæves søgt nærmere oplysninger om virksomhedens leverancer til

Skinnerne foran værftet fotograferet omkring 1932.

værftet i såvel byrådets arkiv, som i værftets bevarede og ganske omfattende arkiv, men den korte tilbageværende strækning, der løber parallelt med Hornbækbanens blankslidte spor, vidner i al stilfærdighed om en tid, hvor jernbanen var af stor betydning for vore industrivirksomheder. Lige siden åbningen af Nordbanen i 1864 og afløseren Kystbanen i 1891, er jernbanespor blevet ført fra stationerne ned til havnen.

Med Kystbanen fik værftet sit eget spor ført hen til de tre oprindelige fabriksbygninger, og med opførelsen af kontorbygningen i 1901, blev sporene lagt ud forbi denne og videre, henholdsvis til Grønnehave Station og ud til nordre mole. Anlægget af Nordhavnen i 1932 og efterfølgende væsentlige forandringer af arealerne mellem denne og værftet betød en udvidelse af værftet i 1941 med godt 7000 m2 ud mod Kronborgvej. I den forbindelse blev den delvis stadig eksisterende ringmur opført, og langs denne anlagdes nye jernbanespor. Det gamle spor beholdt man som direkte adgang til værftets udvidede område, og det er troligt nok i den forbindelse, at skiftesporet er etableret, da årstallet jo ikke nødvendigvis behøver at meddele året for etableringen.

Disse blankslidte jernbanespor i brolægningen foran værftets gamle kontorbygning er en så væsentlig del af Helsingørs

kulturarv, at de med fordel kan indgå i den fremtidige formidling af byen med udnyttelse af de muligheder, mobiltelefoner og anden elektronik i forbindelse med QR-koder og lignende giver.
Skulpturgruppen, hvis berettigelse og kunstneriske kvalitet kan diskuteres, forstyrrer umiddelbart oplevelsen af sporenes autencitet og gådefuldhed, hvorfor museet ikke kunne anbefale den valgte placering af kunstværket. Det var de færreste enige med os i, så nu står de hærdebrede værftsarbejdere lidt dristigt midt på skinnerne, som en yderligere erindring om Helsingør som værftsby gennem 100 år. Så det er måske i virkeligheden ikke slet så ringe endda!

En gæv Kvinde

Den 7. juni 1585 havde Hans Kiøbenhaffn på Sanden stævnet Christen Riber for retten, idet denne for kort tid siden var kommet til hans dør en aftenstund, og med et forsvarsvåben (betegnes i tingbogen som værge), der formodentlig har været en stor kniv eller andet stikvåben, i hånden krævet ham ud. Hans' kvinde, Marine, prøvede at hindre slagsmålet, hvorved Christen Riber afhuggede hendes venstre hånd.

I retten berettede Christen, at han havde sendt sin pige ind til Mette Kocks for at hente ham en kande øl. Marine kom ind og slog Christens pige tre gange. Pigen kom derefter grædende tilbage til Christen og sagde, at Hans' kvinde havde slået hende. Derfor tog Christen sit forsvarsvåben og gik hen til Hans og krævede at han straffede Marine for denne udåd.

Hans svarede imidlertid: »Da lyver du, for min kvinde har ikke været ude af huset«. »Så lyver du selv«, svarede Christen arrigt og krævede, at Hans, »om du er en ærlig karl, kommer herud og slår mig og ikke min pige!«. Straks gik Hans ud i gården og hentede nogle sten, og så kastede både han og Marine sten mod Christen. Derefter sagde Marine til Hans: »Gå til side og lad mig klare denne sag«. Så kom hun ud med en skovl i hænderne og slog efter hovedet på Christen, og han afparerede slagene med sit værge, samtidig med at Hans stadig slog på ham med stenene. Da Christen således følte sig stærkt truet af dem begge, rettede han sit værge op mod hende, da hun slog mod ham med skovlen, hvorved han ramte hende i håndleddet, »så at hånden af samme slag faldt på jorden«. Christen var dog ikke klar over, at han således havde voldt hende alvorlig skade, for hun slog stadig ud mod ham med skovlen. Man kan dog undre sig over, hvordan hun har kunnet magte det efter at have fået hånden hugget af.

Henrik Pottemager var indkaldt som vidne, og han svor, at han så og hørte, at Christian Riber krævede Hans Kiøbenhaffn ud og slå ham med et værge. Da slog Hans ud af døren og ramte Christen på livet med en sten, ligesom også Marine slog ham med en sten. Da vendte Christen sig om til de andre folk, som sad på bislaget og spurgte: »Er dette ret? Jeg byder man ud med et værge, og da slår han mig med en sten. Med det samme kom Marine ud med en skovl og slog til Christen tre gange; den første gang fortsatte Christen med værget, den anden gang huggede Christen mod hendes skovl og ramte den, men uden at gøre skade. Den tredie gang, hun slog mod ham gav han et paradehug mod skovlen og ramte ulykkeligvis hendes hånd.

Sagen forligedes således, at Christen Riber skulle give Marine 27 daler i erstatning for den mistede hånd. (SA: Bytingsretsprotokol 1583-1586. Udskrift ved Troels Lund, omskrevet af LBM).

Brandstifteren fra Brundamsminde

af Kjeld Damgaard

Da parcellist Niels Christian Larsen om aftenen den 30. maj 1901 kom hjem til sin lille ejendom "Brundamsminde" på Saunte Mark, fra en tur til Havreholm, var klokken blevet 11 om aftenen. Han satte de to heste på stald, der lå i den vestre længe, lige ved siden af kostalden. Alt åndede fred og ro, og da han kom ind, var hans hustru, Johanne Kirstine, oppe endnu, medens de to børn, Olga på 15 år og Christian på 11 år, for længst var gået i seng.

Niels Christian og Johanne gik derefter i seng, men Johanne havde kun sovet 30-45 minutter, da hun tilfældigt vågnede og opdagede, at noget var galt. Hun rejste sig i sengen og opdagede derved gennem vinduet, der vendte mod gårdsiden, at gården stod i brand. Hun fik vækket manden, og sammen flygtede de "i det bare linned" ud af havedøren mod syd, idet de skønnede, at ilden i gården allerede var så stærk, at de ikke kunne komme ud den anden vej.

Niels Christian kunne, da han stod i haven, konstatere, at ilden allerede havde medført at taget på staldlængen var faldet sammen og at ilden var så stærk, at det ikke nyttede at forsøge at redde dyrene som var i stalden. Der var også gået ild i taget i stuehusets vestre ende, hvorimod ilden i den østre del af gården var mindre heftig.

Han forsøgte herefter et par gange at redde noget af indboet, men kom kun ud med at par dyner og nogle klæder, men måtte hurtigt opgive, da han til sidst måtte springe gennem ilden fra det nedstyrtende tag på stuehuset. Johanne havde i mellemtiden sendt Olga af sted for at alarmere naboerne, hhv. Andreas Christiansen og Anthon Rasmussen, som da også hurtigt kom til stede sammen med sidstnævntes to sønner. Da de ankom, var hele gården imidlertid omspændt af flammer, og de kunne intet gøre for at redde hverken indbo eller kreaturer. Herved omkom således 3 heste og 4 køer.

Efter ca. 3 kvarter ankom Saunte Brandsprøjte – d.v.s. omkring kl. 00.30. Brandfogeden i Saunte, husmand Christian Svendsen og hans mandskab, fik således hurtigt sprøjten i gang, og selvom der var rigeligt med vand, kunne sprøjten intet udrette bortset fra at slukke resterne af de

Ejendommen Brundamsminde fotograferet i 1898. Vi må tro, at det er parcellist Niels Christian Larsen, der poserer med familien foran stakitværket til ejendommen. Fotografierne til artiklen er fra forfatterens arkiv.

allerede næsten nedbrændte bygninger.
Imidlertid fandt man – skjult under en busk – bag heste- og kostalden en tjenestekarls klæder – og det undrede alle tilstedeværende sig over, idet ingen mente, at det havde været muligt at nogen kunne have reddet disse klæder efter brandens opståen. Man hældede derfor til den formodning, at klæderne var lagt der inden branden – og det var temmelig mistænkeligt, for ingen havde set noget til Brundamsmindes tjenestekarl, Jens Pedersen, i flere dage.
Han havde nemlig forladt sin tjeneste 2. pinsedag efter en mindre kontrovers om nogle tøjrepæle. Han var ellers fæstet til at tjene Niels Christian Larsen i sommeren 1901, men var ikke siden set i nærheden af Brundamsminde. Imidlertid havde han efterladt sine klæder i karlekammeret som lå i den nordre længe, og Niels Christian vidste med sikkerhed, at disse klæder endnu lå i værelset om eftermiddagen, som gården brændte samme aften. Ydermere havde Jens Pedersen – som en følge af uoverenstemmelsen 2. pinsedag – kort før sin forsvinden sagt til Niels Christian Larsen, at "han nok senere skulle hilse på ham". Dette opfattede Niels Christian som en trussel, men gjorde ikke videre i den anledning.
Niels Christian Larsen beskrev i øvrigt Jens Pedersen som en opfarende og heftig person, der var meget forfalden til druk. Han var født i Saunte i 1845 som søn af indsidder Peder Henriksen og hustru Inger Jensdatter. Bortset fra en 2-årig periode i Villingerød, havde han altid opholdt sig i Tikøb og Asminderød sogne. Den 55-årige mand havde været gift, men var fraseparereret sin hustru, med hvem han havde en 22-årig søn.
Den 5. juni 1901 - fire dage efter Jens's 56-års fødselsdag - anholdt politibetjent K. Hansen imidlertid den eftersøgte Jens Pedersen. Denne havde siden 2. pinsedag drevet om på må og få i flere dage, indtil han natten mellem den 30. og 31. maj ved midnatstid vendte tilbage til Brundamsminde i den hensigt at hente sit tøj. Efter at have hentet tøjet ud af karlekammeret,

Det genopbyggede Brundamsminde fotograferet omkring 1926. Foran den fine veranda, der var typisk for den tid, står Ingeborg og Christian Larsen med sønnen Niels.

Brundamsminde fotograferet af forfatteren i maj 2013.

lagde han det imidlertid under en busk og besluttede sig så til at sætte ild på gården. Som begrundelse herfor hævdede han, at det var af uvilje mod Niels Christian Larsen. Han anvendte derpå sine medbragte tændstikker til at tænde ild i et halvtagsskur, der var sammenbygget med staldbygningen.

Da han så, at ilden havde godt fat i såvel kostalden som ladebygningen, der lå mod nord, skyldte han sig bort fra gården, men glemte i skyndingen at tage sit tøj med. Selvom han således vidste, at der var kreaturer i staldbygningen, som han udsatte for at indebrænde, og at han måtte vide, at beboerne var gået i seng, da der var mørkt i hele gården, så gjorde han intet forsøg på at redde kreaturerne eller vække beboerne. Da betjent Hansen afhørte ham efter arrestationen, indrømmede han da også straks, at det var ham, der havde sat ild på gården. Og ved de efterfølgende forhør i Fredensborg tinghus, måtte Jens Pedersen da også vedgå, at han havde udsat beboernes liv for overhængende fare, da disse kun i sidste øjeblik var vågnet og dermed ikke nåede at redde meget af indboet.

Allerede den 3. juli 1901 faldt dommen således over Jens Pedersen, der indtil da ikke tidligere havde været straffet. På grund af brandstiftelsens farlighed for beboerne blev han idømt 8 års tugthusarbejde og desuden skulle han "udrede alle af sin arrest og aktionen flydende omkostninger", herunder salærer til sagførerne på i alt 26 kr. Men hvad langt værre var, så skulle Jens Pedersen også udrede de erstatninger, som forsikringsselskaberne skulle udbetale Niels Christian Larsen. Denne erklærede sig for underforsikret, men ikke desto mindre blev der udbetalt 5.569 kr. i erstatning for bygningerne og 3.810 i erstatning for løsøret.

Det er højst tvivlsomt, at den da 56-årige Jens Pedersen nogensinde kom til at betale noget af denne enorme erstatningssum. Han blev jo idømt 8 års tugthusarbejde, hvilket i praksis betød, at han blev straffet hårdt – en mildere dom ville have betydet såkaldt Forbedringshus-arbejde. Det ses ikke hvorhen Jens Pedersen blev sendt i tugthus, men der var tugthuse i hhv. København, Stege, Odense og Horsens. Da han efter endt afsoning har været omkring 64 år gammel, så er det ret sikkert, at han ikke på det tidspunkt har været i stand til at betale så store beløb.

Så Niels Christian Larsen måtte selv i gang med at genopbygge sin gård. Og her trådte naboer og andre til med en hjælpende hånd. Dels blev der dannet en komité, som

indsamlede penge, dels hjalp naboer m.fl. med ting og sager, de kunne undvære. Hvor meget indsamlingen rent faktisk gav, vides ikke, men det har sikkert været en kærkommen hjælp, især når det tages i betragtning at Larsen mente, at han var underforsikret.
Den genopbyggede ejendom har i dag adressen Brundamsmindevej 2 på Saunte Overdrev. Niels Christian, som selv havde overtaget ejendommen efter sin fader, afhændede i 1920 ejendommen til sin søn, Christian Larsen, der jo havde oplevet branden som 11-årig dreng i 1901. Fotografiet af ham nederst side 14 er optaget i 1965. Han var gift med en datter af Jens Peter Frederiksen på Borsholm Overdrev, Ingeborg Marie Frederiksen, født 1894. Gårdens tilliggende var på 20,5 tdl. og besætningen var i 1920 to heste og fire køer, et ungkvæg samt to svin. Efter Christian Larsen overtog dennes søn, Niels O. Larsen, gården og efter dennes død, ejede hans enke, Else Larsen, ejendommen indtil 1992, da den efter 157 år gik ud af familien Larsens eje.

Fakta om Brundamsminde

I 1812 udlejede den daværende ejer af Smederupgaard i Saunte et areal til tørvegravning ved den såkaldte Brundam på Saunte Overdrev. På kortet herover (1857) ses søen, der lå vest for den i dag ligeledes udtørrede Skindersø. I følge lokal tradition skal Brundam oprindelig have været en såkaldt holdedam, som indgik i det system af søer, som forsynede Geværfabrikken i Hellebæk med vand. Brundam har dog aldrig været en af de søer, som Geværfabrikken havde ret til at udnytte til vandkraft. I midten af 1800-tallet er Brundam tilsyneladende delvist udtørret, og bønderne i Saunte fik efterfølgende tildelt den tidligere sø som fælleslod. I 1878 udlejede gårdmændene hele søområdet til Niels Christian Larsen i 50 år. Det forøgede ejendommens areal til i alt godt 20 tdr. ld. I 1918 købte Niels Chr. Larsen den tidligere sø af bønderne i Saunte.
I 1835 fik Bendt Larsen - en svigersøn til Smederupgaards daværende ejer - lejekontrakt på godt 6 tdr. ld. af gårdens areal vest for Brundam. Her byggede han så omkring 1840 den ældste del af den ejendom, der senere blev kaldt "Brundamsminde" (i den røde cirkel på kortet). Brandtaxationen fra 1840 fortæller således, at ejendommen dengang bestod af et stuehus i nord, bygget af wellervande (lerstampede vægge) med stråtag. Huset var indrettet med en 3 fags stue med bræddegulv samt et køkken med skorsten og bageovn. Desuden var der indrettet lo, lade og stald. Et udhus i vest i 2 fag var indrettet til hønsehus. Senere er der bygget et nyt stuehus mod syd og den gamle bolig i nordlængen indrettet til karlekammer. I 1866 blev arealet en selvstændig ejendom med matr. nr. 5 e, Saunte og i 1879 overtog Niels Christian Larsen "Brundamsminde".

Sandflugtinspektør og Helsingør-borger

Johan Ulrich Røhl

af Torben Bill-Jessen

Johan Ulrich Røhl er antagelig født i Oldenburg omkring 1675. Røhl var klosterforvalter i Oldenburg, da Frederik IV 1724 indkaldte ham til at dæmpe sandflugten ved Tisvilde. Han tog straks fat med stor iver, idet han satte risgærder til at fange flyvesandet, dækkede de løse klitter med tang og ler og såede hjælme og marehalm. Han foretog også forsøg med at plante og så både nåletræer og løvtræer. Samtidig opdyrkede han en del øde strækninger som ager og holdt får i stor stil. Røhl var en temperamentsfuld og selvrådig natur, der blev genstand for stærke angreb fra befolkningen, der beskyldte ham for at anvende såvel bøndernes jord og deres arbejdskraft til egen fordel. 1737 havde han uden held søgt ansættelse ved forstvæsenet, og 1738 kom det til et voldsomt brud med amtmanden over Frederiksborg og Kronborg amter, overjægermester Fr. Gram, der skulle varetage bøndernes interesser, så Røhl blev tvunget til at forlade sin gård i Tisvilde. Selv hævdede Røhl, at han havde frelst Tibirke Kirke og ti landsbyer fra undergang. Han fik da også tillagt en betydelig pension, og han nævnes med hæder på det af Diederik Gercken udførte sandflugtmonument, som 1738 blev rejst på Stuebjerg ved Tisvilde. Alt dette og meget mere kan man læse om i det store tobinds værk »Tisvilde Hegn« af Flemming Rune, der netop er udkommet.

Efter indsatsen og afskeden i Tisvilde, flyttede Røhl til Helsingør, hvor han den 10. juli 1747 erhvervede ejendommen Stengade 29 fra snedker og skæfter Peter Lamberg, der for tiden boede på Hammermøllen i Hellebæk. I ejendommen havde Lamberg et lån i De Fattiges kasse på 133 kurantdaler og 2 mark sølv, som Røhl overtog, og han lovede hvert år til den 11. juni »uopholdeligen at erlegge 5 % Rente, paa det bemeldte Fattige for omskrivne Capital og Rente disbædre kand være forsikret, stiller Jeg dennem til Underpandt og første Prioritet, een mig tilhørendes og iboende Gaard paa Steengaden beliggende imellem Povel Petersen Glarmesters Gaard paa dend eene, og Ditlef Møller Smeds Gaard paa dend anden Siide, med derudi staaende én Jernbilegger Ovn paa 2de Messing Piller og 6 Messing Knapper, samt alt hvis Muur og nagelfast er«.

Huset var oprindelig bygget i 1645, og skødeprotokollen giver et godt indblik i hans fremtidige bolig. Den var udført i bindingsværk, og ud til Stengade var huset 9 fag langt i to etager med en kvist på et enkelt fag øverst. Forneden var en port med indkørsel til gården. Inde i huset var en forstue, hvor en italiensk trappe førte op til de øverste værelser med en stue og et kammer og den ovennævnte bilægger. Fra stuehuset og ind i gården strakte sig en længe på 14 fag, en etage høj. Den var indrettet til køkken, spisekammer og en værkstedstue. Der fandtes også et bryggerhus med to gamle bryggerkar, en brændevinspande og en forfalden kølle. For enden af gården var en brønd, han havde tilfælles med naboen, glarmester Poul Petersen, i Stengade 31. Til den anden side hvor naboen, smeden Ditlev Møller, boede, var et plankeværk som Møller skulle vedligeholde. Ud over disse herligheder fandtes et lokum, et hønsehus og en have på 19 x 11 meter. Endnu en have med »19 stk. Frugttræer af adskillige Sorter« fandtes ind mod glarmesteren. Johan Ulrich Røhl var ingen fattig mand,

Tibirke Bakker, der er dækket af en halv til to meter flyvesand, er i dag Tisvilde-områdets mest særegne sommerhusområde. Tibirke by lå i bakkeområdets nordlige ende, men den måtte forlades i 1725 på grund af sandflugten. Udateret maleri af Julius Paulsen (1860-1940). Privateje.

selv om han fratrådte sin stilling i unåde og måtte afgive sin gård og sælge hele besætningen sammen med en del indbo på en hurtig auktion. Den tilkendte pension på 200 rigsdaler årligt var et pænt beløb - mere end halvdelen af, hvad et stort købstadsbyhus kostede - og Røhl havde i sin tid som sandflugtsinspektør sørget for at tilgodese sin egen økonomi med stædige og ofte uhæmmede krav, hvilket i realiteten også kostede ham jobbet.

Når vi læser skiftet efter Røhl, får vi, ikke mindst i mangel af et eksisterende portræt af ham, et udmærket indtryk af, hvordan denne navnkundige mand har været klædt, når han gik rundt i Helsingørs gader og stræder. Vi kan nemlig læse, at han var i besiddelse af en rød mandsdragt med kjole og vest besat med henholdsvis to og en rad gyldne knapper, samt bukser. Desuden havde han en askegrå klædeskjole med bukser og forgyldte knapper. Yderligere to ældre kjolesæt med kulørte knapper, samt flere andre sæt, mest i rødt og sort. Veste, sorte silkestrømper, uldne strømper, tre par støvler, to par sko, 24 skjorter, 20 par manchetter, en blå og hvid ulden damaskes slåbrok med rødt underfoer, 13 nathatte med kniplinger og sågar to gamle allongeparykker - for bare at nævne lidt af det. Skiftet, der er ret omfattende, fylder i en moderne renskrivning 21 A4 sider og afslører en velhavende mand af byens bedre stand. Boopgørelsen, der strakte sig over tre fulde dage, omfattede mange hundrede genstande. Af husets eksklusive inventar kan nævnes fire borde med forskellige

Urik Røhls ejendom på Stengade 29, som den ser ud i dag. Bygningens høje alder, allerede på Røhls tid, røber sig i bindingsværkets udskårne korsprydede kølbuer, der var populære i sundtoldsbyen og skyldes byens mange udenlandske håndværkere, der havde lært sig denne dekorationsform i deres hjemlande.

dækkener, hvoraf det ene var et bemalet og forgyldt tebord. Hertil 12 højryggede gyldenlæderstole; noget der var ganske almindeligt på den tid. På væggene hang spejle, et stort stueur, malerier af kong Frederik IV og dronning Louise, samt yderligere 6 skilderier. I sovegemakket stod to store himmelsenge, den ene med brand-gule gardiner og hvide silkesnore, samt en overdådighed af tæpper, puder og dyner, bl.a. en ægte edderdunsdyne. På væggene 7 små malerier og 6 blylampetter. Køkkenet havde en stor bilæggerovn, der stod på to messingpiller. Ofte var det simpelt træ, der bar ovnen, men her var det naturligvis det bedste materiale. Der var et righoldigt husgeråd med over 100 messing- og jernsager, 19 forskellige kobberredskaber, bl.a. en æbleskivepande med 7 huller, over 70 tinfade, og -tallerkener, og ikke mindst et halvt hundrede stykker sølvtøj, bl.a. en sølvkaffekande på 61 lod (950 g).

Røhl døde den 28. november 1754, hvor også skiftet påbegyndtes. Aftenen før var Røhls søsterdatter Zabine Marie von Mandern på besøg hos den svage Røhl, og hun kunne ved registreringen fremvise et futteral i guld, to tobakssnusdåser; den ene firkantet af sølv og den anden af brun agat indfattet i sølv. Hun kunne berette, at hendes morbroder kl. 8 egenhændig havde overleveret hende dem som en gave til minde om ham. Som vidner havde hun tjeneren Jens Christensen Munck og tjenestepigen Birthe Hansdatter, samt vågekonen Catharina Anders Willumsens hustru, der alle var villige til at aflægge ed på rigtigheden deraf. Kl. 9.30 kom købmanden Knud Gylden, som også kunne bekræfte søsterdatterens udsagn. Skiftet blev nu udsat til efter begravelsen.

Den næste skiftedag var den 6. december kl. 9 om morgenen, og her mødte skovrider på Møen, Johan Christopher Zeideler, op. Han var gift med Anna Augusta, der var datter af en anden af Røhls søstre, der dog var død. Skovrideren ønskede hurtigst muligt boet opgjort og det hele solgt ved auktion, så der kunne blive klarhed over boets formue. Man gik i gang med det omfattende bibliotek. Bogsamlingen afslørede en mand med religiøse interesser. Lidt over 100 bøger var en pæn bog-samling i et oplyst hjem. Der var adskillige salmebøger, der var værker, som analyserede de hellige skrifter, og der var bøger om tro og endda om fremmede religioner. Blandt de relativt få verdslige titler har øjet utvivlsomt fanget Sebastian Munsters storslåede Cosmographie fra 1628, datidens illustrerede verdensatlas, Arild Huitfelds danske historie i to bind fra 1652, og som det mest

løsslupne, Niels Klims underjordiske rejse, af Ludvig Holberg fra 1741. Få bøger var på dansk. De fleste var på tysk, også Niels Klim, da Røhl trods alt næppe var i stand til at læse Holbergs original på latin.

Dagen efter fortsatte skifteforretningen, og her kom et par medaljer for dagen, nemlig en »kong Frederik den 4. Fredsmedalje« på 7 lod og salig »kong Christian den 6. og Sophie Magdalenes medalje« på 6 lod frem, samt en mængde andet sølv, kobber, tin og messing.

Efter en grundig boopgørelse, der strakte sig over 3 fulde dage og omfattede mange hundrede genstande, fulgte mere end et år, hvor overraskende mange uden held forsøgte at gøre krav gældende og få en del af boet. Tjeneren Jens Munck på egne og Birthe Hansdattes vegne gjorde retten opmærksom på, at han efter sin død har tillagt dem hver 100 rigsdaler, hvilke penge de ventede, at skifteretten ville udbetale dem.

Alt løsøre blev solgt ved en auktion i december 1755, og huset ved en auktion i april 1756. Det indbragte henholdsvis 1.139 og 351 rigsdaler og sammen med en veksel kom boets formue op på 1.516 rigsdaler.

Der var mange, der havde penge til gode i boet. De fattiges forstander Almstrøm havde i den tidligere nævnte prioritet i huset i alt 139 rigsdaler og 6 mark til gode. Birthe Hansdatter de 100 daler som var lovet, foruden 13 rigsdaler, 2 mark samt 16 rigsdaler for løn og for 3 læs tørv, hun havde købt. Hun måtte dog nøjes med 5 rigsdaler, da de øvrige poster ikke kunne anerkendes. Doktor Neander havde haft til »opvartning i den salige mands svaghed« 10 rigsdaler. Apoteker Klein havde leveret medikamenter og kirurgen Wendel havde 3 mark til gode for et halvt års barbering. Købmanden Knud Gylden havde brugt ikke mindre end 92 rigsdaler på begravelsen i kirken, og murermester Peder Sorøe forlangte 2 rigsdaler for indretningen af begravelsen under gulvet. Etatsråd Hansen fordrede ikke mindre end 43 rigsdaler for leveret vin. Niels Johansen for leveret øl og vaskekonen Catherine Willumsen for at vaske lagner - og flere andre fordringer fremkom.

Røhl havde ingen børn og hustruen var død adskillige år tidligere. Hans søster Catharine Margrethe Hausman i Tyskland fraskrev sig arven. Søsteren Maria Elisabeth von Mandern i København og søsterdatteren Anna Augusta Zeideler på Møn fik lov til at dele arven ligeligt imellem sig med 325 rigsdaler til hver. Kreditorerne fik efter forhandlinger en del af deres tilgodehavende. Stengade 29 blev overtaget af maler Christian Frederik Hjort. Ejendommen er i dag nok mere kendt for »Asylet for smaa børn« eller »Helsingør Børneasyl« som har været her lige siden 1838. En del af os husker også Stibolts Boghandel der havde til huse her i perioden 1951-1972.

Sandflugtsinspektør Johan Ulrik Røhl fik sit sidste hvilested under kirkegulvet i Sct. Maria Kirke den 4. december 1754, 80 år gammel, han hørte som andre af byens tysktalende borgere til i denne såkaldte Tyske Kirke. På sit dødsleje, 12 dage før han døde, skrev han to gavebreve på hver 100 rigsdaler til sin tjenestepige og sin tjener og gav sit guldur og et par snustobaksdåser af sølv til sit barnebarn. Trods alt et smukt træk efter et langt liv med ofte umådeholden sammenpugning af penge.

Svenske Bræder 11 Fods, 1, 1½ og 2 Toms, som have ligget til Törring paa Loft siden April, anvises af Trykkeriet.

Partiet bestaaer af circa 200 Tylter, separeres.

Helsingör, d. 1. August 1851.

Store Kul, Smede-Kul og store Kakkelovnskul sælges billigt. — Store Kul udleveres Mandag og Fredag fra Kl. 10—12 Formiddag.

Helsingör, d. 6. Januar 1851.

Belfour, Ellah, Rainals & Co.

Helsingør Havn 1883

Skydeskiverne i Helsingørs Kongelig Privilegerede Skydeselskab er fantastiske historiefortællere. Denne skive for købmand A. Sørensen (firmaet Kaas & Sørensen), dateret den 7. juni 1883, er malet af Heinrich Buntzen efter en akvarel af A. Damm (ophængt i Museet Klarerergaarden) og forestiller havnepladsen med trækran og anlægstrapper for både. Midt i billedet ses lodskontoret og havnemesterboligen, der var opført i 1844 efter tegninger af hofbygmester Jorgen Hansen Koch. Ved siden af denne ses det gulkalkede toldkammerpakhus, der blev benyttet som frilager og fra 1889 til toldvisitation. Alle bygningerne, samt det store pakhus og toldkammeret blev nedrevet til fordel for den nuværende stationsbygning og det nye toldkammer (i dag Kulturhuset Toldkammeret) i 1890-91. **LBM**